

дозволять майбутнім науковцям повно та об'єктивно відтворити естетичні та ідеологічні погляди цього оригінального літературознавця.

Список використаних джерел

1. Донцов Д. Козак з мільйонна свинопасів // Вісник. – 1935. – Річник 3. – Т.2. – Книжника 5. – С.369-381.
2. Донцов Д. Пам'яті великого вигнанця // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Річник ХХУ. – Т.ХС. – Книжка У. – С.66-74.
3. Єфремов С. О. Літературно-критичні статті. К.: Femina, 1995 – 685с.
4. Ковалів Ю. Абетка дисертанта. – Київ: Твім інтер, 2009. – 458с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М, 2001.
6. Нахлік Є. Шевченкове трактування проблеми зла (Аспект теодицеї) // Київська старовина – 2002 – №5.- С.48-61.
7. Соловьев С. Цвет, число и русская словесность // Знание-сила. – 1971.- № 1. – С.54-56.
8. Чикур Л.Д. Спроба розв'язання проблем української ментальності у працях української діаспори: літературознавчий, культурологічний та соціологічний аспекти // Українська ментальність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: “Астропринт”. – 2003.– С.75-84.
9. Усманова Р.Ф. Джордж Гордон Байрон // Байрон Д.Г. Избранное. – М.: “Просвещение”, 1984. – С.326-353.
10. Франко І. Замітка перекладчика // Зібрання творів: У 50 т. – К., 1978. – Т.12. – 727с.
11. Яременко В. “Людей і ...не прокляв!” (До проблеми Шевченкового трактування теодицеї) // Сучасність – 2005 – №3. – С.108-116
12. Яценко М. Історія української літератури. ХІХ століття. – К., 1997. – Кн. 2. – 342с.

Анотація. У статті вивчається оригінальність шевченкознавчих студій Д.Донцова (на матеріалі розвідки “Пам'яті великого вигнанця”). Своєрідність його статті полягає в тому, що тут він чітко не наголошує на дослідженні національної ідеї в творчості Кобзаря. Разом з тим, науковець вивчає головні постулати цієї ідеї, інтерпретує поетове бачення ключових проблем української нації.

Ключові слова: національна ідея, новаторство, літературознавство.

Summary. Singularity of D. Dontsov's shevchenko – knowledge workshops is that he does not emphasize on the researching of the national idea in the creative work of Kobzar. However the scientist scrutinizes the main postulates of this idea, interprets the poet's point of view on dominant problems of Ukrainian nation. The critic analyses the characters of werewolves and crowd, affecting the topic of national treason.

Key words: national idea, innovation, literary criticism.

УДК 811.161.2'373

Копусь О.А.

РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО КОНТЕКСТУ В МОДЕЛЮВАННІ СТРУКТУРИ КУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

Концепти як основні поняття когнітивної лінгвістики акумулюють загальнолюдські, соціальні, групові, а також національно-культурні та індивідуальні знання й уявлення людини про навколишній світ, які реалізуються не лише в слові, а й у тексті, дискурсі. Художній текст становить своєрідну форму існування культури: з одного боку, літературні твори занурені в культуру, а з іншого, за влучним виразом В. А. Маслової, – створюють культуру, тому не випадково в науковій парадигмі означився новий, а саме, когнітивний напрям вивчення тексту (А. О. Кібрик, О. С. Кубрякова, Л. О. Новиков, Л. В. Поповська), що розвивається паралельно з розробкою лінгвокогнітивного моделювання концептів.

Методика семантико-когнітивного опису концептів запропонована в працях О. С. Кубрякової, В. А. Маслової, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна та інших. З-поміж основних прийомів особливе місце посідає аналіз художньої і публіцистичної літератури (З. Д. Попова і

Й. А. Стернін), або аналіз найрізноманітніших контекстів: поетичних, наукових, філософських, публіцистичних, прислів'їв і приказок (В. А. Маслова), що, мабуть, і зумовило проникнення концептуального аналізу в дослідження художніх творів (Л. Г. Бабенко, О. М. Кагановська, Ю. В. Казарін, М. П. Крупа, Л. В. Поповська). Зазвичай концептуальний аналіз використовують для вивчення семантичної організації художнього твору і, таким чином, розширюють лексико-семантичний аналіз тексту, занурюються в ідейне звучання твору на основі виокремлення змістовно-концептуальної інформації. Водночас когнітивно-концептуальний підхід до вивчення художнього твору допомагає досліджувати лінгвокультурні концепти, їх когнітивні ознаки.

Поряд із цим слід зазначити, що когнітивна теорія тексту поки що недостатньо сформована і, як наголошують науковці, знаходиться в стадії розвитку (Н. Д. Бурвікова, О. С. Кубрякова). *Мета* нашої статті полягає в тому, щоб розкрити місце і значення художнього контексту в моделюванні структури концепту. Для цього продемонструємо методику концептуального аналізу як окремого художнього твору, так і сукупності творів. Методологічну основу дослідження становлять теоретико-методичні положення щодо проведення концептуального аналізу, запропоновані В. А. Масловою, Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казаріним.

Одним з перших етапів концептуального аналізу є виділення ключових слів художнього твору. Ключові слова, або опорні слова, слова-лейтмотиви, концентрують у собі ідейний задум автора, оскільки розкривають змістовно-фактуальну і змістовно-концептуальну інформацію твору. Вони емоційно насичені й несуть на собі особливе стиліське навантаження. На основі вибору та характеристики ключових слів реконструюють індивідуально-авторську картину світу. “У літературно-художньому тексті здійснюється естетична концептуалізація світу, яка виявляється в тому, що автор як творча особистість, поруч із загальноприйнятими знаннями, привносить в уявлення про світ і власні, індивідуальні знання” [1, 84], які доповнюють структуру концептосфери образними репрезентаціями концепту. Робота з ключовими словами, що становлять семантичну домінують тексту, нерозривно пов'язана з лексико-семантичним аналізом, описом лексичних комплексів, встановленням асоціативних зв'язків. У прозових творах концептуальний смисл також виражається за допомогою художньої деталі, якій “властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція” [6, 731]. У зв'язку із цим художня деталь нерідко розглядається як ключове слово.

В українській літературі майстром використання художньої деталі вважають Григора Тютюнника, тому як приклад розглянемо його оповідання “Зав'язь”. Ключовим словом твору є лексема “зав'язь”. Винесене в сильну позицію – заголовок, воно виражає головну думку твору і вибране як лексичний репрезентант текстового концепту.

Ядро концепту становить словникова дефініція: Зав'язь – 1. Нижня здута частина маточки в квітці, в якій після запилення насінних зачатків утворюється плід; зав'язок, в'язь, пуп'янок. 2. Маленькі недостиглі плоди [8, 690]. В оповіданні ядро концепту представлене ще одним ключовим словом “садок”: “Листя в садках ще тільки проклюнулося, тому в гіллі рясно миготять дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки: то зав'язь”. Загалом слово “садок” у творі зустрічається дев'ять разів, формуючи центральну зону концептосфери: “кругом садки цвітуть”, “садок уже одцвівся”, “окурювати садок”. До того ж, це символічне місце народження кохання: “десь далеко в степу, за садками”, “іду садом на край кутка”, “прожогом кидаюсь в садок”, “Сонин садок”.

Утретє ключове слово “зав'язь” зустрічаємо наприкінці твору: “Ану, лишень, парубче, помагай окурювати садок, бо пропаде к лихій годині уся зав'язь”, – відповідно до якого і сприймається ідейний задум автора. Зав'язь знаменує не лише прихід весни, але й зародження молодого кохання, яке ще повинно пройти випробування і яке слід берегти та захищати. Навколо цієї художньої деталі групуються слова, узагальнюючи семантику яких, ми розширюємо структуру концепту “зав'язь” у межах аналізованого оповідання. Так, в асоціативному полі концепту акцентовано сему “кохання”, яка в основному виражається системою дієслів: *наджигурився, ширшаю в плечах, твердішаю в ході, підлечу, голосу не стає, туркоче, починають терпнути ноги, паморочиться голова, серце починає калатати, нічого не бачу і нічого не чую*, – які вказують на формування першого чистого почуття Миколки і Соні.

У змалюванні головного героя важливою постає ще одна художня деталь “шлях” та асоціативно пов'язана з ним лексема “поріг”: “виходжу на поріг”, “по той бік шляху”, “ідемо до шляху”, “на порозі я ще трохи пристоюю”, “мимо нас ... мчать ранні машини”. Шлях – символ складного, нелегкого життя, про що влучно й образно говорить дід Лаврін: “бо то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять”. Для Миколки розпочинається самостійне доросле життя (“пора мені вирушати”, “швидше виприсути з дому”), на якому зустрінуться “заграва”, “мара”, “провалля”, “чорна холодна прірва”.

Відтак, периферію концепту утворюють образні асоціації та конотації, пов'язані з авторським світовідчуттям і світосприйманням. Для Гр. Тютюнника зав'язь – це і пробудження природи

навесні, і зародження кохання, втілене в реальних образах (“самі ж, бач, кажуть: *парубок*”) і в незвичних, емоційно-забарвлених (“може, вони ото й правду казали, що *кислички*” – “*солодка пекуча спрага*”), але найголовніше – це формування духовного світу головного героя, його морального ідеалу, вираженого ключовою фразою твору: “*буде в людей – буде і в нас*”.

Структура концепту “зав’язь”, побудована на основі ключових слів і лексико-семантичних комплексів оповідання Гр. Тютюнника, звичайно, може бути дещо суб’єктивною, адже в ній передусім відображається індивідуально-авторська картина світу. Однак, за висловом В. А. Маслової, концепт – це “багатовимірне утворення, яке включає не лише понятійні, а й конотативні, образні, оцінні, асоціативні характеристики, які слід ураховувати, описуючи концепт” [7, 59]. У дослідженні концептів художні твори не менш важливі за словникові статті, оскільки в них фіксуються найяскравіші, а головне комунікативно релевантні когнітивні ознаки. Отже, периферійні компоненти концепту виокремлюють, аналізуючи фразеологічні одиниці, паремії, твори усної народної творчості, художні твори.

Так, історичний шар концепту утворюють міфологічні і ритуально-обрядові народні уявлення, які виявляються у фольклорних текстах і, здебільшого, продовжують функціонувати в художньому контексті. Ураховуючи цей факт, на практиці використовують концептуальний аналіз сукупності літературних творів, що дозволяє доповнити модель концепту національно-культурними ознаками і підтвердити його значущість для певної лінгвокультурної спільноти. Приміром, *барвінок* – народний символ життя і безсмертя людської душі – висаджують на могилах як символ зв’язку життя й смерті, як його продовження: *Викопай же мені глибоку могилу. Посади в головах червону калину. А в ніженьках хрещатий барвінок* [3]. З іншого боку, *барвінок* – символ дівочтва, молодості, чистоти, квітучий *барвінок* – освідчення в коханні, адже не випадково ця квітка була найголовнішою у весільному віночку. Семи “чисте / перше кохання”, “кохана людина”, “весілля” домінують під час використання лексеми “*барвінок*” у народних піснях і коломийках: *Принесла я вам літечко / Ще й запашненьке зіллячко, / А вам, дівчата, по вінку / З хрещатого барвінку* (Ой весна, весна – днем красна) [4, 55]. *Не так зілля, не так зілля, як той барвіночок, / Як буде ся віддавати, вплете сі в віночок* [4, 415].

Міфопоетичні уявлення про *барвінок* збереглися в художніх творах, формуючи основу його концепту. Так, у ліричному творі В. Сосюри “Не стелись, *барвінку*, не стелись низенько” квітка *барвінку* символізує нещасливе кохання: *Не стелись, барвінку, не стелись низенько, / Бо мене на горі породила ненька. / Упаду землі я на холодні груди, – / Любая не любить і любить не буде. / В небі місяць лине, одцвітає вечір, / В лузі на калині соловей щебече. / Годі тобі, любий, щебетати дзвінко, / Ви не лийтесь сльози, не стелись барвінку!* [9, 330].

За народною символікою, квітучий *барвінок* – це освідчення в коханні. Ліричний герой знає, що його кохання не розів’ється, а тому й просить, щоб *барвінок* не стелився, не розквітав.

Крім того, у народній пісні *барвінок* – це вічна пам’ять про померлого. З подібним значенням зустрічаємо цю лексему в однойменному вірші І. Драча. Ідеєю вірша є показ єднання вічного життя людей з небесним царством предків. Виразником цієї ідеї і став народний символ – *барвінок*. Лексема, винесена у заголовок, є ключовим словом, символічне значення якого поступово розкривається у вірші. Спочатку поет активізує поняттєві ознаки концепту: *навесні, цвіли, синющі, блакитні, небоокі*, а далі уточнює й підкреслює символіку *барвінку*: *Цвіли вони на всіх моїх могилах, / На всіх зелених, з вітром в чубі, схилах, / Де все моє родинне вічне древо / Гуло в землі крилато, коренево* [2, 53].

Остання строфа цілком розкриває як ідею вірша, так і семантичне навантаження лексеми “*барвінок*”: усе на світі змінюється, переходить постійно з одного стану в інший: *А діти все гасали по барвінку, / Казались, толочили без спочинку. / А що барвінок? Чи він мав казати, / Що й він колись по них гайне гасати?!* [2, 54].

Аналіз поетичного контексту функціонування концепту “*барвінок*” підтверджує його значущість для української культури, а багаторазове повторення у фольклорних і художніх творах – емоційно-естетичне навантаження когнітивних ознак концепту.

Отже, підсумовуючи сказане вище, можемо дійти таких висновків: концепти, крім понятійних ознак, містять конотації та асоціації, позначені національно-культурним забарвленням, загальнолюдським та індивідуально-авторським досвідом, тому в моделюванні концептосфери важливе місце посідає інтерпретація семантичного простору художнього твору, виокремлення ключових слів, характеристика пов’язаних з ними лексико-семантичних груп. Текстовий концепт окремого художнього твору, як образний компонент, посідає особливе місце в макроструктурі культурного концепту. Крім того, у художньому контексті яскраво виявляються історичні ознаки концепту, цінні для певної культури.

Перспективу дослідження вбачаємо в розробці методичного аспекту застосування концептуального аналізу в лінгвостилістичному аналізі тексту.

Список використаних джерел

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учеб.; практикум [учеб. для вузов] / Людмила Григорьевна Бабенко, Юрий Викторович Казарин. – [6-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 496 с.
2. Драч І. Ф. Лист до калини : [поезії, поеми] / Іван Федорович Драч. – К. : Веселка, 1990. – 286 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Закувала зозуленька : антологія української народної творчості : пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [упоряд. Н. С. Шумада]. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
5. Литвин В. Концепція художньої деталі в “малій” прозі Григора Тютюнника / В. Литвин // Дивослово. – 1998. – №11. – С. 7–9.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.
8. Новий тлумачний словник української мови [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. – К., 2006. – Т. 1. – 926 с.
9. Сосюра В. М. Вибрані твори : у 2 т. / В. М. Сосюра. – К. : Наукова думка, 2000. – Т. 1 : Поетичні твори. – 648 с.
10. Тютюнник Г. М. Вибрані твори : [оповідання; повісті] / Г. М. Тютюнник. – К. : Дніпро, 1981. – 607 с.

Анотація. У статті розкрито місце і значення художнього контексту в моделюванні структури культурного концепту. На прикладі оповідання Гр. Тютюнника “Зав’язь”, фольклорних і поетичних творів проілюстровано методіку роботи з текстовим концептом і виокремлення історичних ознак культурного концепту.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, художній контекст.

Summary. The article deals with the problem regarding the place and significance of the literary text in the structure modelling of the cultural concept. The attention is focused on the methods aimed at working with the textual concept and specifying historical indications of the cultural concept based on the examples from the short story “Ovary” (“Zavyaz”) written by Gr. Tiutiunnik, folklore and poetic works of literature.

Key words: concept, conceptual analysis, literary context.

УДК 81.42

Корнєва Н.А.

ОЦІННА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ТЕКСТАХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЙ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

Процеси створення та сприймання наукових текстів згідно з вимогами сучасного наукового спілкування та обміну інформацією зумовлені багатьма комунікативно-прагматичними факторами. Породження текстів у процесі наукової комунікації підпорядковано прагматичній ситуації, центральним компонентом якої є мета текстотворення та характер взаємодії учасників спілкування. Комунікативне спрямування наукових текстів, зокрема наукової рецензії, зумовлене, передовсім, пізнавальною функцією, якою характеризується кожний науковий текст, та функціонуванням у межах певної наукової спільноти. Процесам наукового обміну властива установка на динамічне накопичення інформації, що найбільшою мірою реалізується в акті повідомлення. Введення нового зумовлює появу оцінки наукового твору, що знаходить вираження у трактуванні проблеми у рецензії, її інтерпретації та оцінці інформації, що передається, на тлі загального повідомлення змісту рецензованого видання.

Проблема жанрів наукового дискурсу та особливостей породження наукових текстових типів, зокрема наукової рецензії, завжди привертала увагу дослідників: досліджувались їх семантико-композиційна організація [9, 38; 4; 5], екстралінгвістичні характеристики [2] та лінгвостилістичні